

Második otthonok a Balaton partján

TÖRŐ BALÁZS

Problémafelvetés

Aki a Balaton mellet nő fel – jómagam jelesül Balatonakaliban – az akarva-akaratlanul is találkozik a turizmus jelenségével, sőt, ez számára teljesen szokványos, a világ legtermészetesebb dolgai közé tartozik. A gyermekkorom óta tartó erőteljes impulzusok miatt határoztam el, hogy néprajz alapszakos szakdolgozatom témájaként – amely dolgozat az alábbi tanulmány gerincét is adja – a Balatonakaliban jelen lévő üdülők egy jól körülhatárolható csoportját választom.¹

A szabadidő vizsgált formában való eltöltésének megnevezésére a *nyaralást* használom, szereplőit pedig, *nyaralókként*² értelmezem.

A kutatás úgy vélem azért is indokolt, mivel a nyaralók eredeti tulajdonosainak száma az évek előre-haladtával egyre inkább csökken, ami a kezdeti idők lehetőség szerinti minél pontosabb megismerését nagymértékben korlátozza; a családtagok, leszármazottak pedig esetleg már egészen máshogy viszonyulnak a szüleik, nagyszüleik által megteremtett *nyaralóléthez*.³

Dolgozatomban azt a kérdést vizsgálom, hogy a Balatonakaliban telket vásárló és azon *nyaralóikat* felépítő üdülők milyen motivációk mentén érkeztek a településre, ezen belül mennyiben volt tudatos a település kiválasztása? A nyaralótelepek kialakulásának feltárásában egy konkrét példán keresztül elemzem a nyaralóépület felépítésének folyamatát, illetve a benne zajló életet. A tanulmány vizsgálati témája továbbá az is, hogy a nyaralótulajdonosok milyen mértékben kötődnek üdülőikhez, illetve nyaralótársaikkal milyen kapcsolatot ápolnak, s, hogy esetünkben beszélhetünk-e valamiféle (üdülő)közösségről? Témaválasztásomat meghatározta az is, hogy a turizmus ezen formája mindezidáig elkerülte a kutatók figyelmét.

Kutatástörténet, a kutatás módszerei és forrásai

A turizmus jelensége egy viszonylag új keletű problematikája a néprajzi, antropológiai kutatásoknak, amelyeknek sokáig elsősorban a negatív hatásait – egységesítő, az autentikusba beleavatkozó – emelték ki, a befogadó közösség

¹ TÖRŐ 2012.

² A szóismétlések elkerülése végett, szinonimaként használom az üdülő, és a turista terminusokat.

³ Természetesen ennek a változásnak az alaposabb kifejtése is fontos szempontja lehet egy következő kutatásnak.

szemszögéből, a turistákkal pedig nem foglalkoztak.

A hazai társadalomtudományos diskurzus látókörébe bekerülve a turizmus témájában is születtek konkrét, illetve összefoglaló munkák,⁴ esettanulmányok.⁵ Ám párhuzamként használható hazai tanulmányok gyakorlatilag nincsenek, a magyarországi kutatás sokkal inkább a falusi turizmus – ami több esetben épp a Balatonnál, a résztvevők által tömegturizmusnak nevezett jelenség ellenében határozza meg magát – problematikájára koncentrált.⁶

A turistákra, *nyaralókra* koncentráló kutatások, a szakirodalmi és elméleti háttér számomra jól felhasználható része svéd, illetve finn kutatók (Orvar Löfgren, Iina Wahlström) tollából származik, akik a népszerű, üdülőkhöz, *nyaralókhoz* kapcsolódó kultúrák aspektusait vizsgálták.

Az Iina Wahlström által is használt *second home* kifejezést vélem alkalmazhatónak a Balatonakali nyaralótelepek vizsgálata során is.⁷

A fogalom tulajdonképpen egy összefoglaló, gyűjtőkategória, ami nem csak, mint fizikai értelemben vett *nyaralót* jelent, hanem ami nagyon fontos, utal annak funkciójára – „*második otthon*” – is.

A dolgozat megírásához szükséges kutatás során törekedtem arra, hogy olyan első generációs üdültulajdonosokkal vegyem fel a kapcsolatot, akik maguk építették azokat a *nyaralókat*, ahol szabadidejüket azóta is töltik, így kapva átfogó képet a kezdetektől egészen napjainkig. Összesen tizenhárom strukturált mélyinterjút készítettem, melynek során igyekeztem egy olyan „interjúhálót” kialakítani, ami a két üdülőtelepi rész egészéről szolgáltat információkkal, melyekből így a tendenciák leszűrhetőek voltak.

A másik forráscsoportot a levéltári források képezték, mint történeti dokumentumok voltak. Ennek érdekében a Veszprém Megyei Levéltárban⁸ végeztem kutatómunkát. Főként olyan forrástípusok érdekelték, melyekből tájékozódást nyerhettem Balatonakali üdülőterületté nyilvánításáról és a falu életére gyakorolt hatásáról.

Szerettem volna tudni, hogy a későbbi nyaralótelepek területétől szolgáló külterületi részeket milyen megfontolásból parcelláztatta fel a falu vezetősége. Egyáltalán mi vezetett el odáig, hogy egy ilyen mérvű és irányú faluféjlesztésbe kezdjenek? Segítségemre elsősorban a település tanácsülési jegyzőkönyvei voltak.

⁴ pl.: FEJŐS 1984; SCHLEICHER 1998.

⁵ pl.: PUSZTAI 1998; SCHLEICHER 2010.

⁶ pl.: SZARVAS 2007; FEJŐS – SZIJÁRTÓ 2002.

⁷ WAHLSTRÖM 2008..

⁸ A továbbiakban VML.

Adatközlőim családi iratanyagának vizsgálatából sok minden kiderült az üdülőépületek építési korszakáról, melyeket korabeli fényképek révén illusztrálni is tudtam.

Balatonakali fürdőhely kialakulása, a helybeliek Balaton használata

A Balaton északi partján az oda 1909-ben elérő vasútvonal hozta meg a döntő változásokat a falvak életében, bár kezdetben a vasúttól egészen mást reméltek az itt élők, mint ami végül megvalósult. Elsősorban azt várták, hogy a térséget a vasúti összeköttetés révén sikerül bekapcsolni a széleskörű borkereskedelembe, ami segíthet kilábalni a filoxéra által okozott válságos helyzetből.⁹ Ez részben természetesen meg is valósult, ám a filoxéravész előtti minőségi szőlőterületeket teljes nagyságban nem telepítették vissza.¹⁰ A vasútvonal lehetővé tette, hogy egyre több üdülni vágyó keresse fel az északi part kisebb-nagyobb településeit – ide értve Akalit is –, a kipusztult szőlőhegyek ideális területnek tűnhettek a nyaralni vágyó vendégek számára *nyaralóik* felépítéséhez, s egyúttal számos, szőlőterületeiben megfogyatkozott őslakos felismerhette az idegenforgalomban rejlő jövedelemszerzés lehetőségét.

Jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt az üdülőhellyé alakulás folyamatával bővebben nem áll módomban foglalkozni, mindenesetre az leszögezhető, hogy a Balatonakaliban az 1960-as és az 1970-es években kialakuló nyaralókultúrának nem volt különösebb – nevezzük klasszikusnak – „villaépítő” középosztálybeli-polgári előképe.

Gyakran találkozhatunk azzal a megállapítással, miszerint a Balaton partján élő közösségek semmilyen kapcsolatot nem alakítottak ki a tóval.¹¹ A mai értelmezéseink szempontjából (ami nagyjából megfelel a *nyaralók* korabeli értelmezésével) – úszás, napozás, kikapcsolódás – valóban nem beszélhetünk túl szoros kapcsolatról balatoniak és Balaton között, ám a kérdést nem ebből a nézőpontból kell vizsgálni. A Balaton menti őslakosság és a tó kapcsolódási pontjait hosszasan lehetne sorolni a nádaratástól kezdve az általában szigorúan szabályozott és bérletként kiadott halászaton keresztül (általában minden falunak volt ún. *halászbokra*, egyfajta „halászcéhe”, Akalinak is) az illegális,

⁹ „A filoxéravész kitörésétől kezdve a vasút terve szorosan kapcsolódott a Balaton-felvidéki nép nyomorának enyhítését célzó javaslatokhoz és követelésekhez.” (KREDICS – LICHTNECKERT 1995, 488)

¹⁰ Parlagterületekké épp a legjobb adottságú (a hegyek felső részei) határrészek váltak. Az egykori szőlőkultúra nyomait őrzi az azóta beerdősült hatalmas, kőből emelt sánc és bástyarendszerek, illetve az egykori pincék romjai.

¹¹ Orvar Löfgren svédországi példájában ír olyan halászkőről, akiknek az úszás „*soha nem hallott időtöltésnek*” számított (LÖFGREN 1999, 123).

széles körben dívó orvhalászat, *rabsickodáson* át, a nyári nagy melegben aratás után történő csapatos fürdőzésig.

Már az 1930-as években született olyan rendelet, ami a *nyaralók* érdekeire hivatkozva tiltotta a tóban való mosást, ám annak szokása még évtizedekig fennmaradt.¹² A mosásról, aratás utáni fürdőzésről többek közt a településre 1955-ben költöző egyik adatközlőm is említést tett.¹³ Az a hely pedig, ahol a libákat hajtották le „fürösztelni” a tóra, máig élénken él az idősebb korosztály emlékezetében.

A Balaton-partnak az 1960-as évek elején történő üdülőterületté nyilvánításával indult meg Balatonakaliban a két nyaralótelep kialakulása. Az említetten kívül a település arculatát megváltoztató folyamatok, az állattartásra vonatkozó tiltások, korlátozások, a növekvő számú állandó lakosság számára épült új falurész kialakítása, az ivóvízvezeték elkészülte, stb. hatására az egyutcás agrártelepülés szolgáltató jellegű üdülő-településsé vált.

A jelenség társadalmi, politikai kontextusa

A balatonakali üdülőkultúra fellendülésének idején – 1960-as – 1970-es évek – a szocialista kispolgárosodás korszakát éljük.

Az 1956-os forradalom (és az azt követő megtorlások) után a hatalomnak elsőszámú célja az volt, hogy – természetesen a szocialista ideológiának megfelelően – olyan körülményeket teremtsen az emberek számára, hogy még véletlenül se a politikával foglalkozzanak,¹⁴ sokkal inkább anyagi gyarapodásuknak, életminőségük javulásának lehetősége lebegjen a szemük előtt. A korszakot nagymérvű konszolidáció jellemezte, a mindennapi élet szintjén jelentkező puha diktatúra alapján a korszakot méltán nevezzük „gulyáskommunizmusnak”.

A növekvő jólét együtt járt a gépkocsik számának rohamos növekedésével. Míg Svédországban a kerékpárt (ez esetben jóval kisebb távolságokat kellett leküzdeni, mint a főváros - Balaton viszonylat), úgy nálunk egyre inkább a vonatot váltja fel, illetve egészíti ki a gépkocsi utazás a tóparti *nyaralóba*.

A gépkocsiállomány növekedésével lépést kellett tartania a hazai úthálózatnak is, a közlekedés minél hatékonyabb működése érdekében. Az M7-es autópálya - főváros és Balaton közti szakaszának - 1975-ös átadása után már

¹² SCHLEICHER 2010, 72.

¹³ Horváth Kálmáné sz. Nemes Ilona 1932.

¹⁴ A hatalom célja természetesen ezzel az volt, hogy '56 soha többé ne ismétlődjön meg.

nem volt akadály a Balaton gyors és kényelmes elérésének.¹⁵

A mobilitás fejlődésével, azaz az utazási lehetőségek javulása révén a szabad-idő *nyaralóban* való eltöltésének lehetősége adott volt, amihez hozzá kell tennünk, hogy *nyaraló*-, vagy üdülőkultúra, de egyáltalán turizmus sem alakulhat ki a hétköznapi (munkanapok) monotonitását megszakító szabadnapok, a szabadidő megléte nélkül.

Ez a városban élők szocialista életmód struktúrájába (munka, jól megérdemelt pihenés) kiválóan illeszkedett, és „*az adott politikai rendszer alapértékeivel*”¹⁶ is összhangban állt. Nyaralótulajdonosként (vagy rokoni, baráti kapcsolatok révén kötődve) megérte a meglévő szabadidő eltöltése céljából nyaralót építeni, hiszen volt alkalmuk annak kihasználására.

Balatonakali nyaralótelepeinek vizsgálata

Az üdülőkörzetté nyilvánítást követő időszak

A levéltári forrásokból jól kirajzolódik, hogy a falu megváltozott státuszához (üdülőtérület) történő alkalmazkodás nem ment egyik pillanatról a másikra. Úgy tűnik, az üdülőtérületi szereppel járó kötelezettségek betartását és betartatását eleinte a falu vezetősége sem látta feltétlenül indokoltnak. A falu életében ez egy olyan átmeneti korszakot eredményezett, ahol a Balaton használatának tekintetében a hagyományos és az új gyakorlat párhuzamosan élt egymás mellett. A tanácstagok részéről ugyan tetten érhető az igyekezet, hogy az üdülőhelyi kritériumoknak megfeleljen a falu, ám szerintük „*még a községben nincs annyi nyaraló, hogy erre ilyen mértékben szükség volna*”.¹⁷

Azt egyértelműen helyeselték, hogy szabályozzák az üdülőhely rendjét, de vannak olyan szempontok, amelyeket még nem tartottak alkalmazhatónak, hiszen egyszerűen úgy gondolták, hogy „*az állattartás a fontos*.”¹⁸ Így fordulhatott elő, hogy az állattartás korlátozására tett kísérletek teljes sikeréig (1960-as évek vége) itt is megfigyelhető a Schleicher Vera által több településről leírt jelenség, miszerint a „*közös ember- és állatfürdőhelyek sokáig párhuzamosan működtek a kiépített, belépti díjas fürdőlepi strandokkal*”, bár ez Balatonakali esetében elnevezésekben nem rögzült.¹⁹

Az első nyaralótelep kialakításának gondolatáról (*Levendulás nyaralótelep*)

¹⁵ Főként a péntek délutáni indulásokkor, illetve a hétvégekről való hazatérésekkor azonban nem a gyorsaságé, hanem a dugók okozta kellemetlenségé volt a főszerep.

¹⁶ MÓD 2007, 113.

¹⁷ VML BKTJ XXIII.726/11. 1963.

¹⁸ VML BKTJ XXIII.726/11. 1963.

¹⁹ SCHLEICHER 2010, 73.

a Végrehajtó Bizottság 1965. év júliusi ülésének jegyzőkönyve tanúskodik. *Levendulásnak* a falutól keletre lévő, enyhe lejtésű, Balatonra lefutó domboldalt nevezték, ahol az állami gazdaság nagy kiterjedésű levendulaültetvénye helyezkedett el. A falunak a parcellázási munkák elvégzéséhez nem volt elég fedezete, így banki (- OTP) - hitel felvételére szorultak.²⁰ A tervek 43 hektár területen 120 telek kialakítására vonatkoztak. A tanácsstagok körében hamarosan viták alakultak ki a tervekkel kapcsolatban. Többen nem helyeselték a csoportos telkek²¹ kimérését, hiszen – mint érveltek – a város zsúfoltságából nem azért érkeznek a községbe a vendégek, hogy itt is hasonló körülmények fogadják őket.²²

A csoportos telkek terve végül csak részben valósult meg, mivel az üdülőterületi épületek egyharmad-kétharmad arányban egyedi és csoportos (iker) beépítésűek. A nyaralótelkek értékesítése az OTP-n keresztül történt, ami a különböző városokból – főként Budapest, Győr, Székesfehérvár – érkező nyaralótulajdonosok számára előnyös volt, hiszen a vásárlást az adott település OTP fiókján keresztül bonyolíthatták le.²³

A *Levendulás* nyaralótelep teljes felparcellázása, illetve út és villanyhálózata végül 1969-re készült el. A telkek értékesítése folyamatos volt, 1969-ből már negyven gazdára talált telekről értesülünk.

A falu nyugati peremén lévő *Csordás úti* dülő nyaralótelepként történő hasznosítására 1968-ban történt meg az első lépés, a tanács ugyanis megrendelte a terület házhely-rendezési tervét, majd elhatározták, hogy 1969-ben kezdődjenek meg a telekkimérési munkák.²⁴

A községi tanácsok átszervezése miatt Balatonakaliban megszűnt (a szomszédos Balatonudvariba került át) az önálló helyi döntéshozói testület, ami azt eredményezte, hogy a tervezettnél némiképp később – 1970-es évek elején – indultak meg a munkálatok.

²⁰ Ez az összeg 100.000 Ft volt, amit a telekértékesítésekből többszörösen visszanyert a falu, hiszen a *Levendulás* területének felparcellázásából 3 millió Ft bevétele származott. VML BKTJ XXIII.726/13. 1965.

²¹ A csoportos telkek esetében 2, 3 vagy 5 épület tartozott egybe. Az adott számú épületnek megjelenésében igazodnia kellett egymáshoz.

²² VML BKTJ XXIII.726/13. 1965.

²³ Több alkalommal, – a *Csordás úti* telep kapcsán – magánemberek parcelláztatták fel a saját területüket nyaralóépületek számára.

²⁴ VML BKTJ XXIII.726/15. 1967–1968.

A nyaralótulajdonosok motivációi

Interjúim készítése során különösen érdekelt, hogy a gyermekkori élmények, a családi hagyomány mennyiben befolyásolták a nyaralótulajdonosokat abban, hogy éppen Balatonakaliban építették fel *nyaralóikat*. Volt-e valamiféle kötődés a településhez, vagy legalábbis a környékhez, netán volt-e ennek valami előzménye a családban. Ahogy Iina Wahlström leírja, a finnek nyaralóhelyük kiválasztásakor általában visszatérnek gyökereikhez, (például a nagyszülők házát használják), tehát olyan helyet választanak, ahova a gyermekévek nyarai kötik őket, ami által a helyválasztás egyfajta értéktöbbletet nyer.²⁵ A jelenség a finn társadalom sajátos, a huszadik század hatvanas éveiben lezajló vidékről a városokba áramló migrációjával magyarázható.²⁶

A *nyaralóhely* választás effajta (gyökerek keresése)²⁷ motiváló tényezője a vizsgált telepek üdülői esetében nem figyelhető meg, az ellenben megállapítható, hogy a Balatonnál gyermekként eltöltött felhőtlen nyarak kialakítottak egyfajta vágyódást a tó iránt.

Adatközlőim számára szinte egytől egyig ismeretlen település volt Balatonakali, addig, amíg innen-onnan nem értesültek arról, hogy a faluban felparcellázott telkek várják a nyaralni vágyókat.²⁸ Az, hogy kinek, miként jutott tudomására a vásárlási lehetőség, gyakorlatilag egyénenként, családonként eltérő. Azonban az a tendencia, miszerint a korban ezek, és az efféle információk többnyire szájhagyomány útján terjedtek, egyértelműen megállapítható. Adatközlőm szerint a megbízható, jó munkaerő, főleg, ha volt némi kapcsolata a párttal (MSZMP) jó eséllyel kaphatott „fülest” a nyaralótelek kedvezményes vásárlásának lehetőségéről.

A másik, szintén jellemző formája annak, hogy miként kerültek a faluba az egyes nyaralótulajdonosok, az otthoni ismerősök csábítása, ajánlatai voltak. A később felparcellázott *Csordás úti* dülő több tulajdonosa is úgy került a

²⁵ WAHLSTRÖM 2008, 239.

²⁶ Míg az 1950-es években a finnek csupán 40%-a város lakó, addig 1975-re ez a szám 65%-ra emelkedett. WAHLSTRÖM 2008, 242.

²⁷ A vidékre való kiköltözés – Salföld, Gyűrűfű – példáján figyelhető meg hasonló indíttatás, bár ott a vidék, mint egyfajta múlt, nem az egyén (család)története szempontjából jelenti a gyökerekhez történő visszatérést, hanem benne a „hagyományyoshoz” (archaikushoz, falusíhoz, régihez, önállótól függetlenhez) való visszatérés igényét ismerhetjük fel. Ezért esik a választás azokra a régiókra (Balaton-felvidék, Baranya, Örség stb.) ahol, ha a díszletül szolgáló faluképet vesszük alapul, egy, a múltat őrző világba csöppenne érezhetjük magunkat. Azok pedig, akik nyaraló céllal vásárolnak maguknak ezeken a településeken házat, még inkább hozzájárulnak példásan rendben tartott portáikkal a falukép konzerválásához, ezáltal szinte skanzenszerűvé téve a települést.

²⁸ „Addig azt sem tudtuk, hogy létezik a falu.”, K.A. (Monogrammal jelölt adatközlőim nevét kérésükre jelen dolgozatban nem oldom fel.)

településre, hogy a *Levendulásban* már *nyaralóval* rendelkező ismerős ajánlotta számukra a falu másik végén kezdődő parcellázásokat.²⁹

A magyarországi gyakorlatban, ha üdülésről volt szó, sokáig – az alternatívnak nevezhető „falusi turizmus” megjelenéséig – szinte kizárólag vízparti területek jöhettek számításba, melyek közül a Balaton számított és számít ma is első számú úti célnak.

„*A Balaton szerelmesei voltunk!*”³⁰ „*Egész életemben az volt a vágyam, hogy a Balatonnál legyen egy kis telkünk.*”³¹ Az ilyen és ehhez hasonló mondatokból könnyen leszűrhetjük, hogy az egyik legfontosabban motivációs tényező maga a Balaton volt.

Egy 1975-ös rendelet szerint egy család csak egy nyaralóépülettel rendelkezhetett. Ezért akadt olyan *Csordás úti* üdülótulajdonos, aki lemondott a Duna-kanyarban lévő *nyaralójáról*, az akkor még csupán épülőfélben lévő balatonakali üdülője kedvéért. Döntését a következőképp indokolta: „*a Balatonnal semmi nem versenyezhetett.*”³²

A településen *nyaralók* előszeretettel hangsúlyozzák azt, hogy a tó északi partjának adottságai is fontosnak számítottak. Lényegesnek tartották, hogy nem kellett „kilométereket” gyalogolniuk ahhoz, hogy úszhassanak, ráadásul a faluba érkezésükkor gyakorlatilag a település teljes partszakasza szabad és érintetlen volt.

Balatonakali vonzó csendessége, a kis, akkor még egyutcás település nyugalma a stresszes városi életből való szabadulással ért fel, ami a vidékre (természetbe) menekülő városi ember klasszikusnak nevezhető képébe jól illeszkedik.³³ Az akali miliót rendszerint nem csak a város zajosságával állítják szembe, hanem magukat a balatoni üdülőhelyeket is differenciálják. Többen kiemelték azt, hogy a nyüzsgő, turistáktól hemzsegő Siófokra nem mentek volna szívesen, Balatonakali ezzel szemben a maga „felfedezetlenségével” biztosította a nyugodt balatoni nyarak eltöltésének lehetőségét.

A természeti környezetet, a Balaton-felvidéki táj szépségét a motiváló tényezők között emlegették azok a nyaralótulajdonosok is, akiket gyermekkori élményeik inkább a tó déli partjához kötik. Szerintük az északi part hegyes-völgyes, erdőkkel és szőlőhegyekkel tagolt mozaikos képe „*sokkal romantikusabb, mint a déli part*”.³⁴

²⁹ D.L.

³⁰ M.Á.

³¹ M.V.

³² Ü.J.

³³ LÖFGREN 1999, 116.

³⁴ P.J.

A *Csordás úti* telep ugyan egy sík területen fekszik, viszont a *Levendulás* Balatonra néző kopár domboldaláról több utca esetében is gyönyörű kilátás nyílt a víztükörré,³⁵ ami sok esetben szintén döntőnek bizonyult a telekvásárláskor (1–2. kép).

Vonzó lehetett számukra az is, hogy nem egy már meglévő település szerves részébe kellett beilleszkedniük, hanem attól egy térbelileg elkülönülő területet kellett „belakniuk”. Ezért egyfajta pionirokként saját maguk alkothatták, teremthették meg „üdülőfalujaikat”.³⁶ Ez a függetlenség, szabadság érzését kelthette bennük, még úgy is, hogy több esetben maguk az egyes házsorok, ikerházak az otthonihoz hasonló zsúfoltságot juttathatták eszükbe.

**1. kép: Balatonakali nyaralótelepei:
Csordás úti- telep (1.), Levendulás (2.)**

³⁵ Részben ezért, részben pedig az átlagosan nagyobb telkek miatt több *Csordás úti* nyaralótulajdonos „elitnek” tartja a *Levendulásban* üdüloket.

³⁶ „Kezdetben nem volt itt semmi. Egy nagy bódé volt a támpont, amire emlékszem, a tulajdonos, Marinyák neve volt nagy betűkkel ráírva, az volt a támpont, hogy ahhoz képest jobbra, vagy balra kell fordulni, ilyesmi...” Ü.J.

2. kép: Levendulás nyaralótelep

A nyaralóépületek építése

Egy konkrét példa segítségével kívánom illusztrálni, miképpen zajlott az üdülők építése, (az azt megelőző tervezéssel, engedélyeztetéssel együtt) hogyan sikerült a kialakításuk, a kor gyakran nehezen értelmezhető szabályozási rendszerében. Mindezek megismerésében segítségül hívtam Puskás Vilmost, aki rendelkezésemre bocsájtotta a gondosan megőrzött családi iratokat, feljegyzéseit. Az illusztrációk közé a családi fotókból is válogathattam.³⁷ Úgy gondolom e példa alapján jól megismerhetőek az egész nyaralóterületre vonatkozó tendenciák.

A *Csordás úti* üdülőtelep Vak Bottyán utcájában lévő *nyaraló* a budapesti Puskás család tulajdona. (3. kép) A telekvásárlás abban az értelemben rendhagyó az esetükben, hogy nem első tulajdonosai annak, hanem a családfő nővérétől vásárolták 1975-ben. Puskásék is szerettek volna területhez jutni, amit elősegített az, hogy egy rendelet értelmében a nővérének meg kellett

³⁷ Szíves segítségéért és közreműködéséért köszönettel tartozom.

válnia a telektől.³⁸ Kézenfekvőnek tűnt, hogy ezt a területet vásárolják meg, melyet így annak eredeti árértékért (41.000 Ft) kaptak meg.

A területet, amely egy négyes sorbeépítés³⁹ egyik szélső tagja, eredetileg a győri OTP értékesítette, emiatt a többi három tulajdonosa győri illetőségű volt.

A sorházas, vagy iker beépítéseknél az egybe tartozó épületek tulajdonosainak közösen kellett meghatározni az ingatlan típusát. Ehhez segítségükre volt egy, a Veszprém Megyei Tanácsi Tervező Vállalat által kidolgozott, hétféle házakra vonatkozó ügynevezett „ajánlott tervek gyűjteménye”. Ezekről hivatalosan nem térhettek el, ám a gyakorlatban előfordultak kisebb-nagyobb változtatások, amit a hatóság némi pénzbírság kiszabása mellett ugyan, de tudomásul vett, elfogadott.⁴⁰ Az építkezést később kezdőknek alkalmazkodniuk kellett a többiek által meghatározott nyaralótípushoz.

3. kép: Puskásék nyaralója (Törő Bence felvétele)

³⁸ Annak, akinek szolgálati lakása volt, nem lehetett üdülőingatlana.

³⁹ Ezek az épületek mind lapos tetősek, az utcafrontra néző nyitott terasszal. Kétszintes nyaralót csak az egyedi beépítésű telkek esetében volt mód építeni. Több nyaralóépületet – főként az egyedi típusúakat – alá is pincéztek a jobb helykihasználás miatt. Van ahol konyhaként, de többnyire tároló helyiségként használják azt.

⁴⁰ Volt olyan adatközlőm, aki nevetve mesélte, hogy természetesen megszegték a szabályokat, de ez csupán egy kisebb összegű büntetést vont maga után. Míg többen épp azért bosszankodtak, hogy annak idején túlságosan is törvénytisztelők voltak, így több olyan változtatást is elmulasztottak az épületen, amit utólag belegendolva ők is felvállalhattak volna.

Esetünkben a további három tulajdonos Puskás Vilmost bízta meg, illetve ő magára vállalta az építés engedélyezési eljárásának megindítását, valamint az épületek terveztetésének megrendelését is. Ezt elmondása szerint meglévő kapcsolatrendszere miatt vállalta el. A négy fél levelezéséből kiderül, hogy a legfőbb szempont az volt, hogy olyan tervrajz készüljön, ami saját kivitelezésben megérthető, elkészíthető a kereskedelemben kapható anyagokból. Ez a „kikötés” sejtetni engedi nekünk az építés saját erőből történő elvégzését, amit a vizsgált jelenségünk egyik fő sajátosságának tekinthetünk.

Nehézséget jelentett, hogy a területet nádas nőtte be, mivel a közelben ered és folyik a *Kuti-réti* patak vize, ezért az alapot fél méteres vízben kellett kiásniuk. Az építkezés a tavasztól-őszig tartó időszakban folyt, hétvégéről-hétfőjére, csupán nyaranta tudtak 2 - 3 hetet folyamatosan a faluban tölteni. Mindez elképzelhetetlen lett volna az úgynevezett *szabad szombat* intézményének kialakulása nélkül.

Több üdülőtulajdonos is kiemelte, csakúgy, mint Puskásék, hogy akkoriban (1970-es évek) aktív dolgozóként megengedhették maguknak azt, hogy péntek délután autóba szállva leutazzanak a Balatonra, ott dolgozzanak két napot a „nyaralón”, majd hétfő hajnalban úgy induljanak vissza lakóhelyükre, hogy már rögtön a munkába mentek. A vizsgált nyaralókultúra ilyen formában való működését tehát a fejlett mobilitási lehetőségek révén jól kihasználható – relatíve soknak számító – szabadidő tette lehetővé, csakúgy, mint ahogy azt a finn és svéd példákon megfigyelhetjük.⁴¹

Iina Wahlström szerint az üdülők számára értéktöbbletet jelenthet az, ha olyan helyen található a „*második otthonként*” megélt *nyaralójuk*, ahova múltjuk, családi gyökereik miatt kötődnek.⁴² Véleményem szerint hasonló értéktöbbletet jelent esetünkben a nyaralótelepi üdülők számára az a tudat, (amit előszeretettel ki is hangsúlyoznak) hogy azok az épületek, melyekben nyaraikat töltik „*az ő munkájuk gyümölcsei*”,⁴³ saját fáradozásuk révén születtek meg s váltak *második otthonukká*.⁴⁴

⁴¹ WAHLSTRÖM 2008, 242; LÖFGREN 1999, 129.

⁴² WAHLSTROM 2008, 239.

⁴³ A.K.

⁴⁴ Az üdülőtulajdonosok egyöntetűen hangsúlyozták, hogy *nyaralójuktól* semmi pénzért nem válnának meg, hiszen „életük egyik művének” tartják azokat.

Az önálló alkotás érzése egy panel -, vagy bérházban élő városi ember számára még inkább meghatározó lehet, ami a kor sajátossága miatt kiegészülhetett a magántulajdon birtoklásának felértékelődésével.⁴⁵

4. kép: Az alap kitévés (Puskás Vilmos felvétele)

Az 1975-ös telekvásárlás után az építkezés 1977-ben kezdődött meg. (4. kép) Az eredeti tervek szerint a következő év nyarára már el is készült volna az üdülő, vagy legalábbis a használatba vételi engedélyt szeretnék volna megkapni. Az építkezés azonban elhúzódott, amiért a hatóság büntetést szabott ki a családra. A büntetés alapja a következő volt: az 1970-es évek legelején, 1971-től átmeneti építési tilalom lépett életbe, aminek 1974-es feloldását követően három év, kötelező építési időszak következett – az építési engedéllyel rendelkező telkekre vonatkozóan – így Puskáséknak 1977-ig kellett volna felépíteniük *nyaralójukat*.

Az építkezés módjának taglalásakor gyakorlatilag minden adatközlőm a közismert *kaláka* szót használta, mint munkamódszert megnevező kifejezést. A terminust, annak klasszikus néprajzi értelmében természetesen hibás volna

⁴⁵ Valami hasonlóról ír Orvar Löfgren is, amikor egy *nyaraló* újjáépítésében valami mást, valami különlegeset vél felfedezni, amit egy városi ház átalakításában nem élhetünk át (LÖFGREN 1999, 139).

használni esetünkben, ám megjegyzendő, hogy a nyaralóépületek döntően valóban a kölcsönösségi alapon működő *társasmunkák* rendszerében épültek (5. kép).

Munkahelyi kollégák, barátok, de elsősorban a család, rokonok, ki, amikor ráért és rá tudta szálni a hétvégéjét, segédkezett az építkezésben. A munka üteme a fentebb leírt módon zajlott, amit nagyban meghatározott az aktuális anyagi helyzet, - egyik adatközlőm szerint - „*ha volt egy kis pénzünk, vettünk valamennyi sódert, murvát, stb.*”⁴⁶ – illetve maga az a tény is, hogy alkalmanként magát az építőanyagot is némi „*fuszítás*”⁴⁷ lefizetés, a szokásosnál több utánajárás után sikerült beszerezniük.

5. kép: Tetőbetonozás (Puskás Vilmos felvétele)

Az építkezéseken kőműves gyakorlatilag csak akkor dolgozott, amikor a falakat felhúzták, illetve a tetőt betonozták. Egyfelől csupán erre volt pénzük, másrészt „*nem is volt divat*”⁴⁸ iparost fogadni.

⁴⁶ P.V.

⁴⁷ Ú.J.

⁴⁸ A.K.

A munka így saját ritmusuknak megfelelően, „kötetlenül” folytatótt. Többen megemlítették, hogy –természetesen – az építkezés közben is előfordult, hogy amikor már „*nagyon elegünk és melegünk lett*”,⁴⁹ „lefutottak” egyet fürdeni a tóba, majd visszajöttek és folytatták a munkát.

A Puskás család üdülőépülete három év elteltével vált lakhatóvá,⁵⁰ addig egy mobil faházban tartózkodtak, amit egy olyan ismerősüktől „örökölték”, akinek már megépült a *nyaralója*. Még ekkor is számos ideiglenes megoldás jellemezte az épületet: a padló maradék pvc lapokból állt, a terasz burkolata sokáig hiányzott stb.

„*A béke szigete*”.⁵¹ *Avagy a nyaralók spontán közösségi kapcsolatai*

A balatonakali üdülőtulajdonosok számára kapcsolataik kiépítéséhez nem kellett semmiféle közös identitáselemet megfogalmazni, ugyanis ez eleve adott volt az egyfajta „sorsközösségként” is értelmezett *nyaralólét* által.

A nagyjából egyidős – az 1960-as, 1970-es években 30–40 éves korosztály – üdülőtulajdonosok a telepen közösen is szórakoztak, egy-egy ilyen alkalom – a településen sokáig amúgy is nagy hagyománnyal bíró – *utcabál* jellegű öltött.⁵²

Az építkezés során egymásra voltak utalva. A korábban építkezők mintául szolgáltak – az egyes építészeti, kivitelezési megoldásokat tekintve – az őket követők számára. „*Itt az utcából kellett el lesnem, hogy hány gerendát használjak a tetőhöz*” – fogalmazott erre vonatkozóan egyik adatközlőm.

Többen hangsúlyozták, hogy az építkezések ideje alatt, aki a sóder mellett hagyta a lapátját, az két héttel később ugyan ott megtalálta. Megbíztak egymásban, és mindenki segített a másikon: „*volt, hogy nekem volt egy kis fölösleges téglám, azt elkérte ez, vagy az, máskor ő adott nekem cementet...*”.⁵³ Az egyes telkek között sokáig kerítés sem állt, ami még inkább a nyitottságot, a közösség érzését kelthette bennük. Az elkülönítés nem volt fontos, nem kívántak bezárkózni. „*Különb is, had futkossanak a gyerekek*”,⁵⁴ – mint fogalmaztak.

Ezekből a mondatokból egy erős társadalmi szolidaritáson alapuló – már esetenként eltúlzottnak tűnő – közösség képe bontakozik ki előttünk, amit azzal

⁴⁹ D.L.

⁵⁰ A 260 m² alapterületű telken az elkészült *nyaraló* végül 60 m²-es lett.

⁵¹ S.I.

⁵² „*Volt olyan, hogy itt harmincan is táncoltak*” – fogalmazott adatközlőm, miközben a *nyaralójuk* előtti utcarészre mutatott. S.I.

⁵³ A.K.

⁵⁴ Sz.I.

is nyomatékosítanak, hogy a pozitívként, a mintaként bemutatott „régí világot” összehasonlítják napjaink betörésekkel teli, bizalmatlan korszakával.

A bizalom egymás felé azonban töretlen maradt. A nyaralótelepek eredeti tulajdonosainak – „az alapítók”, ahogy emlegették - száma az évek előrehaladtával ugyan folyamatosan csökken, ám a megmaradt barátok, az egy utcában élők hasonlóképpen tartják a kapcsolatot, mint ahogy azt mindig is tették.⁵⁵ „*Odafigyelünk egymásra*”,⁵⁶ – mint mondják. Általában a nehezebben mozgó üdülőtársaik nyaralójában van a találkozó hely, ahogy fogalmaznak: „*csak átlépünk egymáshoz*.”⁵⁷ Az egymás iránti odafigyelésről,⁵⁸ szomszédlátogatásról magam is meggyőződhettem, hiszen több interjúm közben is előfordult, hogy házigazdámhoz „egymásnak adva a kilincset” érkeztek a barátok, ismerősök. A Balatonakaliban kötött barátságok nem korlátozódnak le a nyarakra és *nyaralókra*, az egy városban élők otthon is összejárnak.

A leírtak alapján a nyaralóépületek építésének időszakát értelmezhetjük úgy is, mint a boldog szocialista egyenlőség, testvériség korszakát, ahol mindenki ugyanúgy „*melózott*”, „*gürizett*” *nyaralója* felépítésén. Ebből a szempontból semmi különbség nem mutatkozott a vállalati középvezető és szerszámgyártó, az óvónő és gépészmérnök között. Így a munka – az üdülők felfogásában – homogenizálta a különben eltérő társadalmi osztályokból érkezőket, ami a jelenben is, mint egyfajta láthatatlan összekötő kapocs fűzi egybe a nyaralótulajdonosokat.

Az üdülőtelepek jövőjével kapcsolatban – a kialakult közösséget tekintve – a legtöbb nyaralótulajdonos alapvetően szkeptikus. Ugyan gyermekeik, unokáik esetenként látogatják a *nyaralókat*, ám ennek intenzitása meg sem közelíti a telepeket létrehozók üdülőkben eltöltött idejét, ami miatt az eredetihez hasonló közösség kialakulására is kevesebb az esély. Ennek oka az életmódbeli változásokkal, a lehetőségek beszűkülésével magyarázható. Míg a szocializmus „biztos talaján” megengedhette magának egy középosztálybeli budapesti család, hogy hétvégéit a *nyaralóban* töltsse, úgy napjaink mobilitási lehetőségei a magas üzemanyag áraknak, a szintén drága és ráadásul kényelmetlen

⁵⁵ Adatközlőim közül többen kiemelték, hogy a nyaralótársak elvesztését nehéz feldolgozni, „*lassan kihalunk teljesen*” – mint mondják (S.I.). Ebből is látszik mennyire egynek, egy közösségnek tekintik egymást a nyaralótelepre azonos időszakban kerülők.

⁵⁶ D.L.

⁵⁷ K.É.

⁵⁸ Ebbe beletartozik az is, amikor egymás nyaralóépületét – a másik távollétében – ellenőrzik, „*ránéznek arra*”. K.É.

tömegközlekedésnek köszönhetően épp az eredeti, – alsó középosztálybeli, aktív dolgozó – nyaralóközönséget „szorítják ki” üdülőikből.

„*A mai árak mellett ezt egyszerűen nem lehet vállalni a fiataloknak, hiszen állandóan dolgozniuk kell.*”⁵⁹ – a tendencia, hogy a hétvégék napjainkban gyakorlatilag a pluszmunkák vállalásáról, a jövedelem kiegészítéséről szólnak, szintén sokak számára ellehetetlenítik, hogy üdülőiket rendszeresen használják.

A *nyaralótelepek* képe így szép lassan átalakul, a nagyjából egy időben telket vásárló üdülőtársadalom többnyire egységes csoportja szétdarabolódik, kisebb-nagyobb részekre –,eredeti tulajdonosok”, illetve azok leszármazottai, akik már nem feltétlenül tartják úgy a kapcsolatot, ahogy azt az első generációs nyaralók tették, új, jobbra jómódú tulajdonosok, külföldiek, stb. – szakadva elkülönül egymástól.

Összegzés

Dolgozatom során nem volt célom, hogy a Balatonakali nyaralókultúra jelenségét a magyar tudományos diskurzusban népszerű, „falusi turizmus” kutatások – pontosabban azok tanulságai – ellenében határozzam meg.⁶⁰ Ám ha azzal a gyakorlattal röviden összevetjük a vizsgált jelenséget, jobban megfogalmazhatóak ennek sajátosságai.

Balatonakali *nyaralói* esetében – ahogy a dolgozat alapján kiderült – szabadidejük színhelyének kiválasztása elsősorban magának a tónak köszönhető, ideérkezésük elsőszámú motiválója a Balaton volt. Az itt üdülők nem a faluba költöztek, hanem egy olyan „települést” alakítottak ki, ahol hozzájuk hasonló motivációjú emberek vették őket körül. A Balatonakaliba érkezők nem a tradicionálist, az archaikus falu kiegyensúlyozott képét keresték a településben, holott az, odaérkezésükkor a Káli-medencei falvaktól nem tért el sokban. Ők azonban nem kívántak semmit megőrizni, rekonstruálni, pusztán nyaralni, kikapcsolódnى szerettek volna. A „modernségkritikai attitűd” sem figyelhető meg náluk, mint egyfajta közös identitásképző tényező. Ez nem jelenti azt, hogy a településre érkezők java része a szocializmus elkötelezettje lett volna, (az azonban elmondható, még a szocializmusról is, hogy csak a kor színvonalán „jól élő” emberek engedhették meg maguknak, hogy balatoni nyaralójuk legyen) mindössze annyit, hogy azzal a többlet motivációval nem

⁵⁹ P.J.

⁶⁰ Az adott nyaralókultúra értelmezését – mindenekelőtt – az első generációs üdültulajdonosokkal folytatott interjúk alapján fogalmaztam meg. Láthattuk, hogy időközben változik a nyaralótársadalom képe, így feltételezhető, hogy az újonnan érkezők körében végzett kutatás – adott pontokon – más eredményre vezetne.

rendelkeztek, mint a Káli-medenceiek, akiről elmondható volt, hogy rendszerkritikusok voltak.

A „gulyáskommunizmus” időszak feltétele volt annak, hogy a jelenség ilyen formában és intenzitással egyáltalán létre jöhessen. Az emberek anyagi gyarapodása, jóléte a politikai környezet jóvoltából azon a szinten adott volt, hogy így nem vonták kétségbe a hatalom létjogosultságát.

Kiszakadva a városi környezetből (a megszokott „szigorú” struktúrából) egy – szó szerint és szimbolikusan egyaránt – kevésbé térben érezhette magát az ember, ami lehetőséget adott a szabadidős tevékenységek mellett olyan gyakorlatok végzésére is, melyekre esetenként „otthonukban” nem lett volna módjuk.⁶¹

Ugyan a tömegturizmus helyszínének tartott Balaton-part a kutatásunk színhelye, ám látható, hogy esetünkben is gyakorlatilag a „semmiből kinövő” turizmussal állunk szemben. Jóllehet állami, politikai kontroll alatt, de az üdültulajdonosok saját maguk formálták, alakították ki tereiket. Önerőből, nagyrészt társadalmi szolidaritás alapján felépülő környezet jött létre, ahol összetartó közösség, közösségek formálódtak.

Az 1960-as - 1970-es években létrejött nyaralókultúra jellemzőiben napjaink megváltozott életkörülményei (kevesebb szabadidő, rosszabb anyagi lehetőségek), valamint a korosztályok cserélődése (izolált közösség) a jelenség folyamatos átalakulásához vezetnek.

A jelenség értelmezésében nem a „készen kapott” tömegturizmus⁶² egyik típusa, hanem a jelentős érzelmi kötődés miatt, olyan értéktöbblettel bíró üdülési forma, melynek színhelyére, mint a *nyaralók második otthona* tekinthetünk.

Források

VML BKTJ = Veszprém Megyei Levéltár Balatonakali Községi Tanács
Jegyzőkönyvei XXIII.726/10. 11.; 13.; 14.; 15.

⁶¹ Gondolok itt például arra az esetre, mikor valakit az „*inkognitó miatt*” (Ü.J.) a település templomában kereszteltek meg.

⁶² Láthatunk, hogy a nyaralók is megkülönböztetik azt a nyaralókultúrát, amit ők képviselnek, attól, ami a Balaton forgalmas – tömeges – településein (pl. Siófok) tapasztalható.

Irodalom

- FEJŐS – SZIJÁRTÓ 2002 = Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéről*. Budapest 2002.
- FEJŐS 1984 = Fejős Zoltán: *Cul/tours*. (Folklor, társadalom, művészet. - 15.). Budapest (1984.)
- KREDICS – LICHTNECKERT 1995 = Kredics László – Lichtneckert András: *Balatonalmádi és Vörösberény története*. Balatonalmádi 1995.
- LÖFGREN 1999 = Löfgren, Orvar: *On holiday: a history of vacationing*. Berkeley 1999, 109–154.
- MÓD 2007 = Mód László: „Kihaló faluból-üdülőfalú”. Gazdasági-társadalmi változások egy dél-dunántúli kistelepülésen (1970–2005). In: Szarvas Zsuzsa (szerk.): *Migráció és turizmus*. Budapest 2007, 111–142.
- PUSZTAI 1998 = Pusztai Bertalan: Vallás és turizmus. In: Fejős Zoltán (szerk.): *A turizmus, mint kulturális rendszer*. Budapest 1998, 13–23.
- SCHLEICHER 1998 = Schleicher Vera: Turizmus és regionalizmus. In: Fejős Zoltán (szerk.): *A turizmus, mint kulturális rendszer*. Budapest 1998, 203–213.
- SCHLEICHER 2010= Schleicher Vera: Víziszony és vízimádat. 19 - 20. századi Balaton-értelmezések. In: Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika (szerk.): *A víz kultúrája*. Debrecen 2010, 64–80.
- SZARVAS 2002 = Szarvas Zsuzsa (szerk.): *Migráció és turizmus*. Budapest, 2002.
- TÖRŐ 2012 = Törő Balázs: Második otthonok a Balaton partján (Szakdolgozat) Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2012.
- WAHLSTRÖM 2008 = Wahlström, Iina: Second Homes and Summer Cottages in Finland. In: Pirjo Korkiakangas – Tiina–Ritta Lappi – Heli Niskanen (ed.),-: *Touching Things. Ethnological aspects of modern material culture*. Helsinki 2008, 238–247.

Second Homes by lake Balaton

BALÁZS TÖRÖ

My essay is a case study about the summer resort culture in Balatonakali. The summer resorts took shape in the 1960, 1970 years. My main objective was to reveal the holiday-makers what kind of motivations they came to the settlement. Concerned, as what the holiday-makers built their holiday resort buildings and how their communities were created. I dealt with the holiday-makers's and Balaton's contact. Emerged from the research that the own one themselves built it up holiday houses, they appeared as *second homes*. My essay onto the results of the turism anthropology, I leant on the studies of Iina Wahlström and Orvar Löfgren primarily. I elected the interview making as the principal method of my research, what I complemented with historical, archival sources. Researchers dealt with the phenomom coming into existance in the period of the socialism less till now. It was my aim with my study that we get to know this area investigated less better.